

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

УДК 339.9(075.8)

С. В. Фомішин

Херсонський національний технічний університет

МІГРАЦІЙНИЙ РУХ РОБОЧОЇ СИЛИ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ЛЮДСЬКОГО РЕСУРСУ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Розкрито сутність та особливості міграційного руху робочої сили як засобу перерозподілу людського ресурсу у світовому господарстві.

Ключові слова: міграційний рух робочої сили, світове господарство.

В статье раскрыты сущность и особенности миграционного движения рабочей силы как средства перераспределения человеческого ресурса в мировом хозяйстве.

Ключевые слова: миграционное движение рабочей силы, мировое хозяйство.

In this article the sense and peculiarities of migrational movement of labor forces are observed as a tool of reallocation of human resource in the world economy.

Key words: migrational movement of labor forces, world economy.

Як форма міжнародних економічних відносин міграційний рух робочої сили виникає і розвивається разом із становленням і еволюцією міжнародної міграції капіталу й міжнародної торгівлі. Інтенсивно це явище починає розвиватися наприкінці XVIII – на початку XIX ст. одночасно із промисловою революцією і формуванням технологічного способу виробництва на основі машинної праці. З того часу до наших днів це явище постійно кількісно і якісно еволюціонує: тенденція до відкритості стимулює трудовий потенціал до найбільш ефективного його використання не тільки в рамках національних господарств, а і за їх межами. Тому сьогодні питання перерозподілу людського ресурсу є об'єктом підвищеної уваги усіх суб'єктів світового господарства.

Дослідженню міграційного руху робочої сили присвячено праці таких відомих вчених-економістів, як К. Буч, Р. Варданян, В. Волович, Н. Вороніна, А. Гайдуцький, Г. Глущенко, І. Гнибіденко, В. Гурнак, А. Гриненко, О. Грішнова, Д. Елерман, О. Івашко, Д. Капур, А. Киреев, О. Красинец, А. Кукуленс, О. Макарова, С. Мочерний, Ю. Пахомов, А. Пискун, О. Позняк, О. Поручник, І. Прибиткова, А. Рум'янцев, Я. Столярчук, І. Ушкалов, К. Хенніг, В. Шишкін, Х. Енценсбергер та ін. Проте ця проблема залишається актуальною внаслідок нової хвилі міграції, масштаби якої перевершили попередню. Крім того нині вона набуває дедалі глобальнішого характеру, втягуючи у свою орбіту абсолютну більшість країн світу.

Завданням дослідження автор вважає виокремлення матеріально-речового змісту і суспільної форми міграційного руху робочої сили у світовому господарстві та дослідження зростання інтенсифікації процесів міжкраїнових переміщень людського ресурсу в межах світового господарства.

Міграційні процеси, характерні для сучасного етапу розвитку економіки, постійно поглиблюються. За словами видатного західного дослідника К. Хенніга,

у новій економіці, тісно пов'язаній з інформаційною революцією, відбувається різка зміна співвідношень між фізичним та людським капіталом. «Вирішальним фактором став людський капітал, тобто здатність перетворювати інформацію у знання. Фізичний капітал не зник, але втратив свою домінуючу позицію» [3, р. 4]. Таке ж значення людського капіталу і на інтернаціональній арені. Тут, якщо розглядати загальну чисельність міжнародних трудових мігрантів у світі, за даними відділу народонаселення Департаменту з Економічних і Соціальних питань ООН, протягом 1960–2005 рр. вона більш ніж подвоїлась: якщо на початок періоду чисельність мігрантів оцінювалась у 75 млн осіб, то у 2005 р. вона досягла 191 млн осіб, або 3% усього населення планети [2, с. 245]. Причому понад 60% мігрантів припадає на розвинуті країни світу. На початок XXI ст. кожна 35 особа у світі є мігрантом, і якби всі мігранти жили в одній країні, це була б п'ята за чисельністю населення країна світу.

Сьогодні міграційний рух робочої сили набув глобального характеру. На початок XXI ст. кількість країн, залучених до міжнародного міграційного процесу, постійно зростала і, за прогнозами експертів, зростатиме далі. Міжнародний міграційний рух робочої сили зумовлюють передусім економічні фактори, до яких належать:

- дія законів капіталістичного нагромадження, капіталістичного народонаселення, нерівномірності економічного розвитку та ін., які зумовлюють відносне перенаселення в одних країнах та нестачу робочої сили в інших;
- істотна різниця в умовах праці, рівні заробітної плати, рівні життя, в умовах підприємницької діяльності тощо;
- циклічний характер економічного розвитку, зокрема асинхронність економічного циклу в різних країнах;
- нерівномірне розгортання НТР, структурних криз і структурних реформ;
- демографічні фактори, різниця у природному прирості населення;
- політичні, військові, національно-етнічні та інші неекономічні чинники.

Сьогодні міграційний рух робочої сили – найважливіша форма міграції населення, переміщення працездатного населення в межах світового господарства з метою пошуку роботи, кращих умов життя тощо відповідно до вимог економічних законів. Якщо йдеться про зумовлену економічними причинами міграцію робочої сили, то в цьому процесі слід виокремити матеріально-речовий зміст і суспільну форму. З точки зору речового змісту – це процес міграції людини-працівника, споживчої вартості робочої сили (як сукупності фізичних і духовних властивостей людини, які вона застосовує в процесі виробництва споживчих вартостей). З цієї точки зору у розвинуті країни мігрує малокваліфікована і некваліфікована, недостатньо освічена робоча сила з азіатських і африканських країн у країни Західної Європи, із латиноамериканських країн – у США та ін., та висококваліфікована й освічена робоча сила із країн Європи в США, частково із слабозрозумітих країн, а також з країн Східної Європи (зокрема з України) у США і країни Західної Європи. Згідно з географічним розподілом міжнародних мігрантів, 60% їхньої загальної чисельності засереджено нині у промислово розвинутих країнах світу. Перший вид міграції є наймасовішим.

З точки зору суспільної форми міграційний рух робочої сили означає процес міграції людини-власника і формування її інтернаціональної вартості і ціни, а також певну сукупність економічних відносин між суб'єктами різних країн з приводу привласнення створеного нею необхідного і додаткового продукту. Можна сказати, що сьогодні міжнародний міграційний рух робочої сили – переміщення людини економічної в межах світового господарства і формування інтернаціональних рис людини-працівника і людини-власника, становлення на цій основі певної сукупності економічних відносин з приводу організації цього процесу та привласнення і створеного нею необхідного і додаткового продукту з урахуванням відтворювального аспекту.

Процес формування інтернаціональної вартості робочої сили охоплює три основні моменти:

1) формування нових витрат, пов'язаних з утриманням самого працівника і членів його сім'ї – фізичних, нервових, психічних, розумових витрат, зумовлених зростанням інтенсивності і продуктивності праці; споживання певної кількості матеріальних і духовних благ за іншими цінами, оплата житла тощо. Зміни в утриманні членів сім'ї пов'язані з грошовими переказами на утримання сім'ї, а у випадку міграції найманого працівника із сім'єю – зміни зумовлені споживанням інших благ та новими цінами на них;

2) поява нових витрат, зумовлених необхідністю перекваліфікації, отримання нової професії, вивчення мови тощо;

3) розвиток нових потреб найманого працівника в новому середовищі, тобто модифікація соціально-історичного елемента вартості робочої сили, в якому відображається розвиток матеріальних, соціальних і духовних потреб.

Як свідчить досвід формування інтернаціональної вартості робочої сили в країнах ЄС, цей процес більшою мірою набуває ознак закону нерівномірності, інтернаціональна вартість частково утворюється на основі середніх для певного регіону рівнів освіти і кваліфікації працівників, середньої складності праці, середніх умов відтворення якісної робочої сили. Проявом цього процесу є деяке збалансування заробітної плати на середньому (а не нижчому і вищому) для ЄС рівні, на який впливає не лише інтернаціональна вартість цього товару, а і його ціна. Вона може відхилитися вгору і вниз від вартості залежно від попиту і пропозиції на товар, економічної кон'юнктури та інших факторів.

В інших країнах та регіонах інтернаціональна вартість може формуватися на нижчому від середнього рівні. Це зумовлено тим, що імпортовану робочу силу, як правило, використовують на непрестижних, низькооплачуваних роботах, має місце дискримінація при її використанні (в умовах праці і оплати), обмеження економічних, соціальних, політичних та громадських прав. Така ж ситуація складається в межах ЄС при міграції малокваліфікованої робочої сили з асоційованих країн, держав колишнього СРСР.

У процесі використання іноземної робочої сили між власником цього специфічного товару з одного боку, і підприємцями, місцевими органами влади – з іншого, виникає сукупність економічних відносин, які встановлюються з приводу призначення і виплати мінімальної заробітної плати, соціального забезпечення, отримання додаткової професії або підвищення кваліфікації мігранта, сплати податків та ін.

Глобальна міграція зачіпає кожен країну. Щорічно в пошуках роботи, кращих умов життя емігрує приблизно 25 млн осіб (на початку 80-х років ХХ ст. – до 20 млн осіб). Так, кількість іноземних працівників у США на початок ХХІ ст. становила близько 7–8 млн осіб, в країнах Західної Європи – понад 15 млн осіб, в нафтодобувних країнах Близького Сходу – до 4 млн осіб. Це свідчить про формування та розвиток трьох основних світових центрів міжнародної міграції робочої сили, а отже, про дію відповідної закономірності.

США активно переміщують кадри вищої та найвищої кваліфікації, особливо молоді, створюючи кращі умови праці, встановлюючи вищу заробітну плату. Майже третина всіх лауреатів Нобелівської премії в цій країні є емігрантами. За деякими даними, у 1965 – 2000 рр. США за рахунок залучення висококваліфікованих фахівців удалося заощадити на освіті та науковій діяльності близько 20 млрд дол. Саме міграційна політика США приваблює висококваліфіковані кадри з інших країн світу, які не можуть запропонувати такі умови праці й забезпечення, як у США. З іншого боку, на американських ТНК зайнято декілька мільйонів найманих працівників. Так, у 2001 р. на 22 тис. контрольованих ними підприємств працювало 9,8 млн робітників і службовців.

Найбільшого динамізму і завершеності набула міжнародна міграція робочої сили в країнах Європейського Союзу. Тут в окремих галузях (особливо в будівництві, на екологічно шкідливих і важких роботах) використовується від 50 до 80 % іноземних працівників відносно загальної чисельності працюючих. Сьогодні Німеччина нараховує 10,1 млн осіб, або 5,3 % всіх мігрантів. Економічні мігранти складають близько половини всіх мігрантів у Швейцарії, Португалії та Великій Британії. Загальна чисельність емігрантів у країнах ЄС у 2005 р. склала близько 25 млн чол. Західна Європа перетворилася з батьківщини еміграції на найбільший центр притягання іноземної робочої сили.

Велика чисельність мігрантів проживає на території Росії. У 2005р. вона досягла 12,6 млн осіб. За цим показником, який складає 6,4% від загальної кількості мігрантів у світі, Російська Федерація займає другу позицію після США (38,4 млн. осіб, або 20,2%). До процесів міграції населення активно включилась і Україна, за роки незалежності з якої емігрувало близько 7 млн осіб. І тут, за розрахунками експертів, основна причина міграції – економічна. Так, заробітна плата у 2006 р. в Україні складала 0,8 євро за годину проти 5 євро в Польщі і 30 євро у Німеччині і Франції. Це є одним з визначальних факторів виїзду економічно активного населення нашої країни за кордон в пошуках праці. У 2008 р. в Україні вона опустилася до позначки 0,63 євро за годину, проте у 2009 р. збільшилась до рівня 2006 р.. Так, у Європі оплата праці сягає 30 % від вартості виробленого працівником продукту, в Україні це співвідношення є менше 5 %.

В окремих нафтодобувних країнах Близького Сходу (наприклад, Об'єднаних Арабських Еміратах, Катарі, Кувейті) питома вага іноземної робочої сили в загальній чисельності працюючих становить від 70 до 90%. Сьогодні переважну частину арабської міграції забезпечують Індія, Єгипет, Йорданія, Пакистан, Сирія, Палестина, Ірак. Унаслідок економічного зростання Сінгапур, Малайзія, Японія, Південна Корея і Тайвань стали привабливими для емігрантів з таких країн, як Таїланд і Філіппіни.

Якісно новою формою міграції робочої сили в епоху НТР є масові переміщення науково-технічних кадрів із Західної Європи та країн СНД (насамперед з Росії та України) в США. Так, з України за 1991–2004 рр., виїхало понад 8 тис. учених, а з урахуванням спеціалістів з вищою освітою – понад 600 тис. осіб [1, с. 106]. Початок третього тисячоліття висуває науково-технічні ресурси на передові рубежі економіки, тому що основним результатом її функціонування є нові ідеї, знання і технології. Останні трансформуються в нові товари і послуги, форми і методи їх виробництва, що, врешті-решт, призводить до зростання економіки і рівня життя. Основу науково-технічного комплексу становить людський фактор, котрий в сучасну епоху пов'язується, насамперед, із вченими та інженерами.

Феномен «втечі мізків» сьогодні є самодостатньою глобальною кадровою міграційною проблемою, надзвичайно важливою для економічного розвитку регіонів світового господарства. Сьогодні безумовним лідером тут є США, котрі на початок ХХІ ст. виявились єдиною країною, здатною здійснювати розробки і дослідження за всіма напрямками науки і техніки. Витративши на фінансування науково-технічних робіт у 2000 р. 264,6 млрд дол., вони мають найбільшу чисельність від загальної кількості зайнятих в громадянському секторі вчених і інженерів – 5%. Сьогодні тут щорічна квота на в'їзд низькокваліфікованих робітників складає 10 тис. чол., а висококваліфікованих (вчених, інженерів, тощо) – 65 тис. чол.

Як світовий центр науки США проводять активну політику запрошення як відомих вчених, так і молодь, студентів і аспірантів. Найбільша кількість спеціалістів прибуває в США з Індії – 8 %, Китаю – 7, Філіппін і Німеччини – по 4 %. За географічними регіонами – 57 % із Азії, 24 % – із Європи, 13 % із Латинської Америки, 6 % – із Канади та Океанії і 45 – із Африки. Також США впроваджу-

ють програми обміну у сфері освіти, наприклад, програма стипендій Фулбрайта з 1946 р. У рамках цієї програми на навчання до Сполучених Штатів приїхали близько 250 тис. іноземних студентів з 185 країн, а програма стипендій Гілмана з 2000 р. дозволила 2200 американським студентам навчатися за кордоном. Таким чином, США позитивно впливають на свій людський капітал. У цій країні прийнято спеціальні закони, що полегшують отримання постійних віз ученими та інженерами, котрі закінчили навчання в США. У результаті на початок XXI ст. кожен третій доктор наук, що працює в промисловості, народився і виріс за межами США. Навіть в органах федерального уряду частка вчених-іноземців досягла 16 % від загальної кількості докторів наук, в органах місцевої влади і штатів – 19 %.

Тенденція всеохоплюючої глобалізації стимулює трудовий потенціал до найбільш ефективного його використання в межах світового господарства. Ми бачимо, що на початку XXI ст. світовий ринок праці переживає суттєві трансформаційні процеси, природа та зміст яких розкриваються у змінах масштабів міжнародного міграційного руху населення, дефіциті робочої сили в промислово розвинутих країнах, у зростанні мобільності робочої сили з інтенсифікацією процесів міжкраїнових переміщень людського ресурсу в межах світового господарства. Сьогодні розвиток економіки знань висуває науково-технічні ресурси на передові рубежі і підвищує попит на висококваліфіковану робочу силу. Географічними центрами імміграції є традиційно найбільш розвинуті в економічному відношенні країни, проте значні потоки робочої сили спряймовані також в деякі нафтовидобувні країни.

Зазначені процеси мають масштабний характер і постійно розвиваються. Тому сьогодні міжнародний міграційний рух робочої сили є об'єктом підвищеної уваги з боку держав, міжнародних організацій та вчених. Роль останніх, стосовно до України, особливо важлива, тому що нинішній стан участі України у міжнародній міграції робочої сили має досить значний негативний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Внаслідок цього необхідні подальші дослідження зазначених процесів.

Бібліографічні посилання і примітки

1. С. В. Мочерний. Світове господарство в умовах глобалізації / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, С. В. Фомішин: монографія. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 200 с.
2. Світова економіка: підручник/А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, О. І. Рогач та ін. – К.: Либідь, 2007. – 640 с.
3. Henning K. The Essence of the New Economy / K. Henning. – Kiev, June, 2001.

Надійшла до редколегії 3.02.2010.

УДК 338.242:316.72

О. Б. Лобко

*Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»*

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ У СУЧАСНОМУ ІНСТИТУТІ ВЛАСНОСТІ

Висвітлено теоретичні аспекти ролі та значення культури у розвитку інституту власності. Культура бере участь у формуванні сильної і розвиненої особистості,